

A. CHABIERA, A. DĄBROWSKI, A. FORTUNA-MAREK, A. KOZIOL, M. LUBAŚ, P. NOWAK, B. SKALDAWSKI, K. STEPNIK, *DZIEDZICTWO KULTUROWE W BADANIACH, T. 1, POLACY WOBEC DZIEDZICTWA. RAPORT Z BADAŃ SPOŁECZNYCH*, Narodowy Instytut Dziedzictwa i Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Warszawa–Kraków 2017, ss. 144

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, materiały archiwalne, narodowy zasób archiwalny, dobra kultury, dzieła sztuki, tradycje i zwyczaje, badania społeczne, funkcjonowanie dziedzictwa kulturowego, znaczenie dziedzictwa kulturowego, społeczne oceny i postawy wobec dziedzictwa, UNESCO, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego

Bardzo liczne grono autorów reprezentujących współpracujące ze sobą instytucje, dążące do naukowego rozpoznania problematyki dziedzictwa w Polsce, nieczęsto pojawia się w zapisie bibliograficznym, i to w dodatku w odniesieniu do pozycji wydawniczej o raczej umiarkowanej objętości. Uzasadnia jednak ten fakt waga prezentowanego problemu i obszerny zakres badań przeprowadzonych w celu zaprezentowania stosunku współczesnych pokoleń Polaków do własnego dziedzictwa kulturowego. Jest to przy tym książka otwierająca w zamyśle wydawców serię, która ukazywać się ma pod wspólnym tytułem „Dziedzictwo kulturowe w badaniach”. Uwzględniając fakt, że materiały archiwalne wchodzą w skład dziedzictwa kulturowego, a także ze względu na instytucję narodowego zasobu archiwalnego — będącą po 40 latach od momentu jej wprowadzenia w roku 1983 ciągle w początkowym stadium rozwoju — jest to problematyka, na którą warto zwrócić uwagę środowiska archiwistów. W większym niż dotychczas stopniu winniśmy uwzględniać w działalności archiwalnej problemy dotyczące całokształtu dziedzictwa kulturowego, i to zarówno na płaszczyźnie krajowej, jak i międzynarodowej. W tym drugim przypadku chodzi głównie o UNESCO, a w pierwszej kolejności o działalność tej organizacji związaną z ochroną i promowaniem różnorodności form wyrazu kulturowego¹. Na płaszczyźnie krajowej w większym stopniu powinniśmy zainteresować się działalnością Narodowego Instytutu Dziedzictwa (NID) oraz ośrodków naukowych podejmujących badania w interesującej nas dziedzinie.

Prezentowana praca jest wynikiem współdziałania NID z Instytutem Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (IS UJ). Jej autorzy specjalizują się w dziedzinie dziedzictwa kulturowego (NID) oraz badaniach postaw społecznych, szczególnie w środowiskach lokalnych (IS UJ). To połączenie kompetencji przyniosło

¹ S. Ratajski, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w świetle ochrony i promocji różnorodności form wyrazu kulturowego*, „Ochrona Zabytków” 2014, nr 2, s. 5–18.

w rezultacie bardzo interesujące wyniki, które przedstawione zostały na łamach tej publikacji, w podziale na cztery podstawowe działy: „Przedstawienie badań i ich kontekstu”, „Komponenty postaw Polaków wobec dziedzictwa kulturowego”, „Zainteresowanie Polaków dziedzictwem kulturowym i zaangażowanie w działania z nim związane” oraz „Ekonomiczny wymiar dziedzictwa kulturowego”. Całość wieńczy podsumowanie *Polacy wobec dziedzictwa oraz kwestionariusz badania społecznego*². Zadbano także o zamieszczenie zestawienia wybranych wykresów oraz noty o autorach.

Z archiwistycznego punktu widzenia istotny jest problem definicji „dziedzictwo kulturowe”, którą na potrzeby prowadzonych badań przyjęli ich autorzy. Podał ją Bartosz Skaldawski, pisząc że dziedzictwo to „odziedziczone z przeszłości i funkcjonujące współcześnie dobra kultury, które mogą mieć formę fizyczną (materialną), takie jak na przykład: zabytki, obiekty historyczne, dzieła sztuki, **archiwa** (podkreślenie — WS), historyczne parki, ogrody, zachowane krajobrazy i stanowiska archeologiczne, oraz formę duchową (niematerialną), jak: tradycje, obrzędy, zwyczaje, umiejętności rzemieślnicze, wiedza tradycyjna (na przykład medycyna ludowa), podania, legendy bądź też pamięć o tej spuściznie”³. Autor, jeżeli można się tak wyrazić, wywiódł tę definicję z treści przyjętych przez społeczność międzynarodową konwencji⁴, co zapewne wpłynęło na jej zakres. Wyrażając bowiem satysfakcję z włączenia archiwów do definicji dziedzictwa kulturowego, nasuwa się jednak pytanie o biblioteki, które przecież przechowują poważną część narodowego zasobu archiwalnego. Nie jest jasna sprawa dotycząca muzeów. Czy uwzględnienie zabytków, obiektów historycznych i dzieł sztuki w pełni wyczerpuje zakres działania i zbiorów tych instytucji? A pamiętać musimy, że muzea także gromadzą i przechowują materiały archiwalne. Niemniej, winniśmy być świadomi, iż jest to definicja przyjęta na potrzeby przeprowadzanego badania, a wymienione w niej dobra kultury mają charakter przykładowy. Nie było przy tym być może zamiarem autora całkowite rozstrzygnięcie problemu tej definicji, a jedynie wskazanie na zakres głównych kierunków prowadzonych prac. Nie wyczerpują one w całości zapowiedzianej w tytule problematyki. Zapewne ich poszerzenie zostanie zaprezentowane w kolejnych tomach tej serii.

Autorzy, zadając pytania, czy dziedzictwo jest rozpoznawalnym elementem życia Polaków na płaszczyźnie prywatnej i społecznej, jaki jest ich emocjonalny stosunek do niego oraz czy wywiera ono wpływ na ich postawy i doznania

² Przedstawiciele Uniwersytetu Jagiellońskiego wykorzystali metodologię zastosowaną we wcześniej realizowanym projekcie we współpracy z partnerami z Norwegii.

³ A. Chabiera i inni, *Dziedzictwo kulturowe w badaniach*, t. 1, *Polacy wobec dziedzictwa...*, s. 11.

⁴ Odczuwa się wśród nich brak konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 2003 r.; godnym polecenia jest materiał „Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions” (Doc. UNESCO CLT/CEI/DCE/2007/PI/32).

życia codziennego, mogli uzyskać — dzięki precyzyjnie opracowanemu zestawowi punktów ankiety — ważne informacje, interesujące także dla środowiska archiwistów. Problemy dziedzictwa archiwalnego, traktowanego jako integralna część dziedzictwa kulturowego w ogóle, dostrzegane być mogą w każdym z elementów prowadzonych badań. W jednym z nich pojawiają się jako ściśle wyodrębniona kategoria. Dzieje się tak w odniesieniu do pytania sformułowanego w sposób następujący: w jakim stopniu ważne są dla Pana/Pani poszczególne elementy dziedzictwa kulturowego? Generalnie dziedzictwo kulturowe uważane jest przez większość obywateli naszego kraju za bardzo ważne dla państwa, narodu i ich indywidualnie. Oceny takie uzyskuje każdy z aspektów funkcjonowania dziedzictwa kulturowego. Przekraczają one zawsze 80 proc. pozytywnych odpowiedzi. Z taką też sytuacją mamy do czynienia w odniesieniu do archiwów, które za „bardzo ważne” i „raczej ważne” uznało 80,6 proc. respondentów, w tym za oceną „bardzo ważne” wypowiedziało się 32,2 proc. ankietyowanych osób. Możemy więc mieć powody do satysfakcji, lecz pamiętać powinniśmy, że są to najniższe oceny spośród w sumie 14 poddawanych ocenie kategorii. Jedynie w odniesieniu do zabytków przemysłowych, techniki i inżynierii wyniki te są niższe, odpowiednio 80,4 proc. oraz 30,5 proc.

Obywatele naszego kraju najwyżej cenią sobie historyczne miejsca i budynki (91, 3 proc. oraz 42,3 proc.), parki i ogrody (89,1 proc. i 42,8 proc.), dzieła sztuki (86,4 proc. i 42,8 proc.). Także dość enigmatycznie sformułowana kategoria dziedzictwa kulturowego jako „Inne przedmioty historyczne i pamiątkowe” spotkała się z przejawami wysokiego uznania (86,7 proc. i 33,9 proc.). Jako archiwiści zwrócić powinniśmy uwagę na oceny „Tradycji ustnych, legend, przysłów i powiedzeń”, ocenianych pozytywnie bardzo wysoko (84,4 proc. i 34,5 proc.) oraz „Zwyczajów, tradycji i obrzędów” (87, 3 proc. oraz 38, 9 proc.). To kolejny sygnał, że w większym niż dotychczas stopniu archiwa powinny interesować się problematyką niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁵. Zainteresowanie nim bowiem społeczeństwa staje się coraz wyraźniejsze, np. w ramach tych badań „Tradycje kulinarne” uzyskały oceny na poziomie 82,7 proc. i 34,5 proc., a „Tradycyjne rzemiosło i rękodzieło” 85,3 proc. i 33,9 proc. To więcej nawet niż w odniesieniu do cmentarzy (84,8 proc. i 36,5 proc.) oraz „Tradycyjnego krajobrazu i założeń urbanistycznych” (85 proc. i 37,1 proc.).

Ciekawe wskazówki do działań praktycznych instytucji kultury, których potrzebę istnienia 55 proc. ankietyowanych uznaje „za raczej ważne”, a jedynie 30 proc. za ważne i potrzebne, to aspekty socjologiczne tych wyników. Nie będą one zaskoczeniem dla aktywnie uczestniczących w popularyzacji zbiorów archiwistów. Wynika z nich np., że znaczenie przywiązywane do dziedzictwa kultu-

⁵ Godna polecenia jest praca: A. Niewęglowski, M. Poźniak-Niedzielska, A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturalnego*, Wydawnictwo Woltera Kluwer, Warszawa 2015, ss. 187.

rowego powiązane jest z poziomem wiedzy i wykształcenia. Autorzy wyrażają pewne zaskoczenie faktem, iż szczególnie pozytywne nastawienie do problematyki dziedzictwa wykazują osoby z miast poniżej 50 tys. mieszkańców, wyróżniające się nie tylko na tle respondentów z dużych ośrodków miejskich oraz ankietowanych z obszarów wiejskich. Interesującym zjawiskiem jest przy tym wyższa ocena i przywiązanie do tradycji okazywane przez mieszkańców miast niż ośrodków wiejskich. Spodziewać się możemy bardziej szczegółowych badań tych problemów w przyszłości. Pogłębionych badań wymagałyby także, moim zdaniem, oceny postaw wobec dziedzictwa okazywane przez młodzież. Ludzie młodzi spośród wszystkich grup wiekowych wykazują bowiem najmniejsze nim zainteresowanie. Jest to problem, nad którym trudno jest przejść do porządku dziennego bez pogłębionej refleksji. Wniosek mówiący o potrzebie oceny metod edukacji o dziedzictwie w szkołach jawi się tu jako oczywisty.

Nie sprzedając wyników przyszłych badań w ramach zapowiedzianej serii dotyczącej dziedzictwa kulturowego, autorzy już dzisiaj zaprezentować mogli zasadne wnioski, wśród których znalazło się stwierdzenie, że zyskuje ono podmiotowość już nie jako pomnikowe dzieło godne ochrony, ale jako istotny element życia społecznego. Uznanie, że dziedzictwo kulturowe, będące źródłem tożsamości narodowej i lokalnej, wpływa na postrzeganie otaczającej rzeczywistości i ludzkie postawy, w tym przedsiębiorczość, a wręcz na wzrost kapitału społecznego, prowadzi do wniosku, iż jest ono ważnym dla rozwoju w ogóle.

W tym kontekście środowisko archiwistów powinno zwrócić uwagę na fakt, że archiwa otrzymały, zdaniem autorów, stosunkowo niskie noty w przeprowadzonych badaniach. Nie są to jednak noty złe, skoro ponad 80 proc. respondentów uważa archiwa za ważną i bardzo ważną część dziedzictwa. Niemniej, zważywszy na dalsze plany prowadzenia wspólnych badań przez Narodowy Instytut Dziedzictwa i Uniwersytet Jagielloński, winniśmy bliżej zainteresować się tymi badaniami. Niebezpiecznym byłoby utrwalenie się mniemania, iż archiwalia wśród kilkunastu kategorii dziedzictwa oceniane są słabo. Problemem, który się tu nasuwa w pierwszej kolejności, jest fakt, że wśród 31 punktów ankiety trudno wskazać zapisy w pełni oddające specyfikę materiałów archiwalnych i instytucji archiwalnych oraz ich rolę w funkcjonowaniu państwa i społeczeństwa, także w życiu indywidualnych osób. Powtórzyć tutaj wypada znane archivistom stwierdzenie, że archiwa oprócz tego, iż tworzą część dziedzictwa kulturowego, są także zbiorami tytułów i wywodów prawnych oraz odgrywają ważną rolę dla bieżącego funkcjonowania państwa i jego administracji.

W tych warunkach zasadnym wydaje się nawiązanie przez państwową służbę archiwalną współpracy z instytucjami, które podjęły te zaawansowane badania nad problematyką dziedzictwa kulturowego. Rzeczą najistotniejszą jest rozbudowanie ankiet badawczych o punkty pełniej oddające formy, zakres i znaczenie zbiorów archiwalnych i działalności archiwalnej w ogóle. Taką współpracą mogłaby zainteresować się także Biblioteka Narodowa, choćby ze względu na fakt,

iż zbiory biblioteczne w ramach prezentowanego tomu są raczej niedostrzegalne. A zarówno archiwa, jak i biblioteki swoją działalnością przyczyniają się walnie do przechowywania i wykorzystywania dziedzictwa kulturowego pozostającego w ich władaniu. Wielką jest ich rola także w dziele gromadzenia dziedzictwa obecnie wytwarzanego. To metodyka ich pracy oraz kryteria kwalifikowania elementów tego dziedzictwa do wieczystego przechowywania warunkują wręcz dalszy jego rozwój i trwanie.

Istnieje jeszcze jeden aspekt tego problemu o fundamentalnym znaczeniu dla podjętej w ramach tej publikacji problematyki. Jest nim częstotliwość udostępniania zbiorów, w znacznym już zakresie w ramach otwartych systemów teleinformatycznych, a tym samym bardzo poważne ilości obywateli mających nie tylko kontakt z archiwami i bibliotekami, ale także w sposób twórczy lub praktyczny wykorzystujących ich zasoby. Konieczne jest więc pogłębione zainteresowanie twórców tej cennej inicjatywy badawczej archiwami i bibliotekami oraz nawiązanie współpracy z nimi. Inicjatywa w tej sprawie mogłaby wyjść ze strony archiwistów i bibliotekarzy. Korzystnym będzie dla nich przy tym zapoznanie się z metodami badania opinii publicznej opracowanymi i przyjętymi przez Instytut Dziedzictwa Narodowego i Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Keywords: cultural heritage, archival materials, national archival fonds, cultural legacy, works of art, traditions and customs, social research, functioning of cultural heritage, significance of cultural heritage, social assessment and attitudes towards heritage, UNESCO, National Heritage Institute, Institute of Sociology of the Jagiellonian University

Mots-clés : patrimoine culturel, documents d'archives, fonds d'archives nationaux, biens culturels, œuvres d'art, traditions et coutumes, recherche sociale, fonctionnement du patrimoine culturel, importance du patrimoine culturel, évaluations sociales et attitudes à l'égard du patrimoine, UNESCO, Institut national du patrimoine, Institut de sociologie de l'Université Jagellonne

Ключевые слова: культурное наследие, архивные материалы, национальный архивный фонд, культурные блага, произведения искусства, традиции и обычаи, социальные исследования, функционирование культурного наследия, значение культурного наследия, социальные оценки и основы по отношению к наследию, ЮНЕСКО, Национальный институт наследия, Институт социологии Ягеллонского университета

Władysław Stępniaak, A. Chabiera, A. Dąbrowski, A. Fortuna-Marek, A. Koziol, M. Lubaś, P. Nowak, B. Skaldawski, K. Stepnik, *Cultural Heritage and Research, vol. 1, Poles And Their Legacy. A Social Study Report, National Heritage Board and the Institute of Sociology of the Jagiellonian University, Warszawa-Kraków 2017, p. 144.* The publication reviewed in the article is the first in a series of volumes on cultural heritage. Volume 1 presents the results of a social study focused on how cultural legacy is assessed and treated by Polish society. The starting point for the deliberations included in the report is the definition of cultural heritage, followed by an analysis of the particular

components of attitudes towards it, being interested or involved in protecting it. The report also includes the economic aspects of heritage.

The study and its results take into account archives and archival materials. Approximately 80% of the respondents acknowledged their significance, implying that they play a very significant role among other means of preserving national heritage. However, the questionnaires used in the study do not provide a complete picture of the certain specific characteristics of archives and archival materials. This is why the archivist community should become directly involved in the future activities of the National Heritage Board and the Institute of Sociology of the Jagiellonian University.

Władysław Stępniaк, A. Chabiera, A. Dąbrowski, A. Fortuna-Marek, A. Koziol, M. Lubaś, P. Nowak, B. Skaldawski, K. Stepnik, *Le patrimoine culturel dans les recherches, volume 1, Les Polonais face au patrimoine. rapport sur la recherche sociale, Institut national du patrimoine et Institut de sociologie de l'Université Jagellonne, Varsovie-Cracovie 2017, pp. 144.* La publication dont il est question dans cet article ouvre une série éditoriale consacrée aux questions de patrimoine culturel. Dans le 1er volume on présente les résultats des recherches sociales effectuées, qui se sont concentrées sur les évaluations et les attitudes vis-à-vis du patrimoine de la société polonaise. La définition du patrimoine culturel est le point de départ des réflexions contenues dans ce rapport, suivie d'une discussion sur les composantes des attitudes à son égard, de l'intérêt qui lui est porté ou bien de la participation aux activités liées à sa protection. Les problèmes de la dimension économique du patrimoine ont été pris en compte.

Dans les études ainsi que dans les résultats présentés on a pris en compte les documents d'archives et les archives. Dans les évaluations du patrimoine, généralement bien et très bien estimées, celles-ci occupaient une position importante : environ 80 % des répondants apprécient leur valeur et leur importance. Cependant, les enquêtes sur la base desquelles les recherches ont été menées ne tiennent pas compte des caractéristiques spécifiques des archives et des documents d'archives. C'est la raison pour laquelle le milieu des archivistes devrait à l'avenir s'impliquer directement dans ces travaux de l'Institut du patrimoine national et de l'Institut de sociologie de l'Université Jagellonne.

Владислав Стемпняк, А. Хабера, А. Домбровски, А. Фортуна-Марек, А. Козёл, М. Любась, П. Новак, Б. Скальдавски, К. Степник, *Культурное наследие в исследованиях. Том 1. Отношение Поляков к наследию. Отчет социальных исследований, Национальный институт наследия и Институт социологии Ягеллонского университета, Варшава-Краков 2017, стр. 144*

В статье описана публикация, открывающая издательскую серию, посвященную проблематике культурного наследия. В 1 томе представлены результаты проведенных социальных исследований, в которых внимание сконцентрировано на оценках и отношении к наследию польского общества. Исходной точкой описанных в данном отчете размышлений было определение культурного наследия, после чего были обсуждены различные способы отношения к нему — например, интерес или участие в мероприятиях по его защите. Были учтены экономические проблемы наследия.

В данных исследованиях и представленных результатах были учтены архивные материалы и архивы. В средневысоких и очень высоких оценках наследия они занимали значительное место — их достоинства и значения ценит примерно 80% опрошенных человек. Однако анкеты, на основании которых проведено исследование, не учитывают в полной мере специфические качества архивов и архивных материалов. Поэтому архивисты в будущем должны принимать непосредственное участие в таких мероприятиях в Институте национального наследия и Институте Социологии Ягеллонского университета.

Władysław Stępniaк
(Warszawa)